

Музей Інституту проблем реєстрації інформації НАН України

Андрій КРЮЧИН

Заступник директора з наукової роботи Інституту проблем реєстрації інформації НАН України

– Як колектив ІПРІ зацікавився проблемою відтворення інформації з воскових валиків?

– Створення систем відтворення звуку та зображень з раритетних носіїв інформації, систем реєстрації інформації неруйнівними методами є одним з напрямків роботи нашого Інституту.

Зокрема, у 1995 році до нас звернулася Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського (НБУВ) із проханням створити систему для відтворення фонографічних циліндрів Едісона. Ішлося про колекцію М. Березовського – майже півтори тисячі фонографічних циліндрів – записи єврейського фольклору. Унікальні матеріали, які становлять національне надбання, могли загинути, а наявні на той час технології не дозволяли переписати їх на цифрові носії. Представники Віденського фонографічного архіву зацікавилися цими матеріалами, запропонували вивезти колекцію до Австрії для опрацювання.

Але ми протягом трьох місяців розробили власну унікальну систему безконтактного зчитування за допомогою

оптико-механічних інтерферометричних методів відтворення даних.

Із використанням цієї технології ми оцифрували частину циліндрів з колекції М.Березовського. В рамках проекту аудіоматеріали були видані на чотирьох компакт-дисках. Перший диск, що починався з виступу Шолом-Алейхема, Президент України Л.Кучма вручив Президентові Ізраїлю в Кнесеті як дар від українського народу Ізраїльському. Зараз ми одержали грант ще на три диски з цієї ж колекції.

У 2005 році зібрання фонографічних записів єврейського музичного фольклору 1912–1947 рр. М.Березовського було внесене до реєстру світового документального надбання ЮНЕСКО «Пам'ять світу» і стала в ньому першим об'єктом від України.

Фонографічні циліндри Едісона

Фонографічні циліндри Едісона

– А хто взагалі розпочав в Україні роботи зі звукозапису?

– Одним із перших в Україні, та й у Європі загалом, був етнограф Осип Роздольський. Ці роботи він почав у 1902 році і до 1920 року спільно зі Станіславом Людквінцем записав близько двох тисяч фонографічних циліндрів – найбільшу колекцію українського фольклору. Збір матеріалів проводили також З. Кісельгоф, М. Береговський, Ю. Енгель тощо. Є просто унікальні записи! Але багато чого, на жаль, не збереглося. Приміром, відомо, що Лесю Українку багато записували на фонографічні циліндри, які ми поки що не знайшли.

– Де виготовлялися валики?

– Найбільше їх виготовляла компанія Едісона у США. Проте платівка їх дуже швидко витіснила, бо її легко було тиражувати. Але етнографи ще довго працювали з валиками. Найбільш пізній запис відноситься до 1947 року, він зберігається в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології

імені М.Т.Рильського НАН України (ІМФЕ).

– Яка тривалість запису на фоноциліндрі?

– В середньому дві хвилини.

– Де найбільше збереглося подібних записів?

– По-перше, у Віденському фонографічному архіві, інша велика колекція циліндрів зберігається у Берлінському фонографічному архіві.

– А в Україні?

– Найбільш колекції зберігаються у НБУВ та у Львівській національній музичній академії імені М.В.Лисенка (ЛНМА).

Зібрання ЛНМА нам також передавали для перезапису. Ми оцифрували і за сприяння посольства США в Україні видали диск. Проте їх колекція збереглася у гіршому становищі, ніж колекція М.Береговського.

Невелика кількість циліндрів знаходиться у Центральному державному

кінофотофоноархіві України імені Г.С.Пшеничного (ЦДНДФФА). Разом з тим, в архіві багато збереглося штампів для тиражування грамплатівок. За радянських часів існувало правило: де зробили запис, там і зберігався штамп. Тому, їх чимало залишилося в Україні. Вісім поверхів архіву займають записи на магнітних стрічках. Професіонали-архівісти доклали чимало зусиль для збереження цих матеріалів. Навіть у суворі 1990-і роки підтримували постійну температуру і кондіціонеру стрічку перемотували. Інакше через копір-ефект буде стиратися записана інформація.

В ІМФЕ зберігається велика колекція циліндрів, на жаль співробітництво з ними у нас поки що не склалося.

Багато валиків знаходяться у приватних колекціях, утім, мало хто афішує інформацію про власні зібрання.

Але це ж неприпустимо, коли записи лежать мертвим вантажем, вони псується. Якщо ж спробувати відтворити фонографічний циліндр на старовинному обладнанні, то неминучі спотворення звуку.

Василь КОВАЛЬ

Завідувач проблемної науково-дослідної лабораторії музичної етнології Львівської національної музичної академії імені М.В.Лисенка, доцент кафедри музичної фольклористики

Директор Інституту проблем реєстрації інформації НАН України академік В.Петров, дізнавшись, що у нас є фоноциліндри, запропонував їх оцифрувати. Давно вже пора було це зробити, можливість така є, але попередні завідувачі не послішали, хібно вважаючи, що так можна заробити великі гроші.

Я ж зрозумів, що далі зволікати не можна. Не хотів ані грошей, ані слави, тільки врятувати ці записи. Богу дякувати, це вдалося!

Ми колись возили 10 валиків на пробу до бібліотеки Конгресу США. Але тоді ще вони зчитували записи дідівським методом – коли шкрябають голкою валик, і після кількох прослуховувань інформація зникає. Українські вчені розробили лазерний інтерферометр від якого канавка не руйнується. На жаль, багато валиків було у жалювкому стані: тріснути, розбиті. Але все, що можна було – оцифрували.

Завдяки підтримки Посольства США в Україні здійснено в 2011 році проект по виданню диску «Український фольклор першої половини ХХ сторіччя. Вибірка з фоноколекції Осипа Роздольського». Диск використовується під час навчального процесу у нашій академії. Багато примірників було розповсюджено по різних закладах.

Самі валики передали у нашу Національну бібліотеку імені Стефаника. У нас немає належних умов зберігання, а там знайшли приміщення.

Пристрій для відтворення аудіоінформації з циліндра Едісона

– Що загрозить збереженню валиків, окрім механічного ушкодження?

– За даними європейських дослідників, 5% циліндрів щороку гине. До складу восьми фонографічних циліндрів входить понад 12 різних компонентів і одним із пластифікаторів була пальмова олія. Мікроорганізми дуже її полюбляють! Коли під час зміни сезону вологість підвищується, поверхня циліндра вкривається білою пліснявою, глибина ж рельєфу циліндра – всього 10 мікрон. При відтворенні ураженого мікроорганізмами валика складається враження, що мікрофон стояв метрів за 100.

– Яких умов збереження вимагають циліндри?

– Як і всі носії – при температурі близько +20 °C та правильному вологістному режимі. Сьогодні створити такі умови цілком можливо, але ж було дві війни, а потім, у 50–60-ті роки XX ст., про це і не думали та й грошей не вистачало.

Зокрема, у НБУВ зараз чудове опалення, вентиляція, але те, що ми вже

втратили, не відновити. Тому, вціліле необхідно якомога швидше оцифрувати. Європа зараз усе переводять у цифровий формат.

До речі, дуже великої шкоди завдають непрофесійні спроби переписати валики. Аматори на голочку фонографа тиснуть: чим більше, тим краще звучання. Після 7–8 циклів такого відтворення звук повністю зникає!

– Скільки витрачається часу на перепис одного циліндру за допомогою Вашої системи?

– Переписати його – 40 хвилин, але потім починаються роботи з відновлення (реставрації) зчитаних записів. Дуже цікавий, але й кропіткий процес. Кожен циліндр вимагає особливої уваги – багато ручної роботи, поставити на потік неможливо.

У фонографа механічна передача і швидкість запису не була сталою. Суттєво допомагає сигнал камертона на початку композиції, але не всі його записували. До того ж зазвичай запис йшов без інтервалів між треками.

Тож необхідно ще визначити потрібну швидкість програвання, динамічний діапазон. Спочатку майже нічого не чути! А потім, після очищення і відновлення швидкості до долі відсотка, ми досягаємо того, що воно звучить так, як мало звучати.

– Скільки людей задіяні в процесі?

– 2–3 фахівці. Для цього треба гарно знати нотну грамоту, володіти технікою і комп'ютером.

Але циліндрів небагато. Ще є два пласти звукозапису – це платівки та магнітні стрічки.

Пересувний пристрій для запису на стрічку був невеликий, і етнографи походили їздити з ними по всьому світі – від Амазонії до Карпат. Ці матеріали також треба чимскоріше оцифрувати – поки ще є обладнання, на якому це можна відтворити, і фахівці. В наших музеях зберігається багато записів.

Ще ми переписували магнітні стрічки із записами товариства Шевченка – вони збирали діалекти української

Ірина СЕРГЕЄВА

Завідувач Відділу фонду юдаїки Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського

Розроблена ІПРІ методика створення оптичних копій з воскових валиків є унікальною. У колекції НБУВ зберігається понад тисячу валиків з етнографічними записами автентичного єврейського фольклору, записаних під час експедицій українськими землями. У нас працювала фахівцем-музикознавцем Людмила Шолохова, за її допомогою працівники ІПРІ відновлювали звучання з цифрових копій,

щоб відновлені записи звучали максимально чисто. Зараз існують нові технології та розробки ІПРІ. Згодом, десь близько 2000 року, співробітники ІПРІ зробили цифрові копії з частини наших валиків, з яких видали три «томи» записів єврейського фольклору Юлія Енгеля 1912 року, два «томи» присвячені записам Зиновія Кісельгофа 1913 року: єврейські релігійні співи і народний театр (так звані «пуримшпілі», музичні театралізовані вистави, які обов'язково на свято Пуриму виконувались у єврейських громадах). Зараз ми готуємо матеріали на три диски, щоб повністю завершити цикл томів, присвячених

експедиціям Семена Анського (1912–1914 роки).

Сподіваюся, що поступово ми зможемо опублікувати всю нашу колекцію, донести звучання вже столітньої традиції.

Тані матеріали використовуються, перш за все, дослідниками-музикознавцями, етнографами, фольклористами. Деякі записи використовуються в Єврейському музеї і Центрі толерантності, що відкрився у Москві у 2012 році. Багато до нас звертається днказових музикантів – вони роблять нові інтерпретації цих композицій. Так що інтерес до записів досить великий.

мови. Інститут українознавства (Львів) дав три автобуси-«графіки» магнітних стрічок! З них вийшло чотири DVD-диски. Такі собі бібліотеки говірок. Літнім людям давали прочитати стандартний текст, а потім просили розповісти довільну історію з життя.

Найстаріша плівка, яка до нас потрапила, записана в 1956 році на засіданні біологічної секції Академії Наук України. Це виступи, які стосувалися двох питань – про необхідність використання досягнень генетики (тоді про неї вже можна було говорити) та небезпеку впливу малих доз радіації на організм. Через ядерні випробування в атмосфері вчені досліджували наслідки впливу малих доз радіації і вже у 1956 році вони почали бити на сполох!

До 90-річчя Академії наук ми видали диск із виступами вчених України на засіданнях Президії Національної академії наук 1970–2000-х років. Це понад 400 доповідей, серед них є дуже цікаві та сміливі! Приміром, один з істориків у 1970-х ронах доводив, що українці не частина російського етносу, а цілком самодостатня нація. Або ж виступи В. Глушкова, де він вказував, що необхідно звертатися до Політбюро і змінювати недосконалий процес впровадження нової техніки. Для того, щоб давати вказівки Політбюро, на початку 1970-х необхідно було бути дуже

сміливою людиною. Глушков – видатна особистість, яка випереджала свій час. Важливо, аби широкий загал знав, які видатні люди були в Україні!

«Звертаюся до власників та зберігачів колекцій: грошей на цих записах не заробити, але необхідно аби вони стали доступними, інакше втрачається вся їхня цінність»

А. Крючин

– Чи були у вас закордонні замовлення?

– Так, зокрема співпрацювали з польською Національною Бібліотекою у Варшаві, ми для них переписали близько 100 циліндрів. Для державної бібліотеки м. Орхус (Данія) ми теж переписали два десятки циліндрів.

В 2012 році окрім стаціонарної системи відтворення звуку розробили мобільний варіант. Завдяки чому виконали замовлення для Росії. Іздили у Москву, до Всеросійського музейного об'єднання музичної культури імені Михайла Глінки відтворювати деякі записи. Приміром, молодого Федора Шаляпіна – до того, як він почав записувати платівки, зберігся навіть його перший запис. А також А. Нежданової, Л. Собінової, Е. Карузо тощо.

– Чи зверталися до ІПРІ приватні колекціонери, щоб оцифрувати записи?

– Ні. Усі чекають нагоди заробити на своїй колекції, особливо приватні власники. Насправді тут великих грошей не буде. Такого роду записи – для фахівців, це не поп-музика.

– А музеї?

– Так ні. Ми б із великим задоволенням працювали з ними. Намагаємося встановити контакт із закладами, які мають такі колекції. Необхідно оцифрувати всі записи, інакше ці безцінні історичні матеріали загинуть. Тим більше що з кожним роком все менше обладнання, здатного відтворювати записи з раритетних носіїв.

Співпрацюємо на різних умовах – на договірній основі, за грантами, в рамках технічної співпраці тощо. Найкраще, якщо «технарї» та музейники працюватимуть разом, адже ми вчилися різних базових дисциплін. Потрібно кооперуватися. Ми згодні брати участь у таких проєктах, хоча чудово розуміємо, що інститут жити з цього не буде. Ми просто працюємо на те, щоб зберегти національну культурну спадщину.

Спілкувалася Атаная Та

ММ

